

HƏSƏN BAYRAMOV
Pedaqoji elmlər doktoru

"BİZİ UMUDSUZ QOYMA" NIN ÜMİDLİ ÇAĞIRIŞLARI

Görkəmli rus tənqidçisi V.Q.Belinski məqalələrinin birində yazır ki, "həqiqətdən qorxmağın adı yoxdur, üz-gözü-nü turşudub yalan və fantastik rəngləri həqiqət kimi qəbul etməkdənsə, həqiqətin gözü-nün içinə dik baxmaq daha yaxşıdır. Yalnız qorxaq və zəif beyinlər şübhə və tədqiq edib öyrənməkdən hürkərək geri çəkirlər". Bu sitatı gətirməyimə səbəb yazıçı Əli bəy Azərbaycanın "BİZİ UMUDSUZ QOYMA" toplusundakı hekayələrlə tanışlıq oldu. Hekayə həcm etibarlı ilə nəsrin kiçik növüdür. Burada hadisələrin mümkün qədər yığcam verilməsi zəruru şərtlərdən biridir. Əhvalatın geniş təsvirinə ehtiyac qalmır. Yazıçı həyatda müşahidə etdiyi konkret hadisəni, yaxud eşitdiyi bir, və ya bir neçə adamla əlaqədar baş verən əhvalatı bədii çalarlarla təsvir edir.

Əli bəy Azərbaycanın hekayələrində mövzu müxtəlifliyi, hadisələrə peşəkar münasibət, yığcam təsvir onun həm illərlə formalaşmış hərbi xarakterindən, həm də istedadlı nasir olmağından irəli gəlir. Buna görə də mövzu asanlıqla yadda qalır, mükəmməl bədii ifadə ilə yanaşı, sadə üslub və ciddi çağırışlarla diqqəti cəlb edir. Belinskini fikrinə görə, sadəlik bədii əsərin vacib şərtidir... Sadəlik həqiqətin gözəlliyidir - bədii əsərin gücü də bu sadəlikdədir.

Əsasən, cari mövzuların bədii ifadəsi olmaqla sadə üslub və ciddi çağırışlarla diqqət mərkəzində olan on doqquz bədii mətnin toplandığı "Bizi Umudsuz qoyma" kitabındakı hekayələrin hər birini bir ümumi qayə birləşdirir: Vətənə, Vətəndaşa biganə qalmayaq!

Bu gün Azərbaycan ədəbiyyatında tam mənasında hərbi yazıçıların, daha doğrusu, hərbi motivli bədii əsərlər müəllifi titulu daşıyanların o qədər də gözə dəymədiyi bir vaxtda onun zabit-döyüşçü-vətəndaş olaraq xüsusi statu-

sunu qeyd etməklə bu sahə ilə bağlı xatirələrindən, canlı döyüş hadisələri fonunda hərbi-vətənpərvərlik ruhunun bu günkü gənclərə aşılması baxımından da ciddi sosial-mənəvi əhəmiyyətini nəzərə alsaq buradakı hekayələrin hər biri hər zaman böyüməkdə olan gəncliyə xitab olaraq da çox dəyərlidir.

Əli bəyin "Bizi Umudsuz qoyma" hekayəsi demək olar ki, topluya daxil edilmiş digər bədii nümunələrə işıq salır. Bu əsər müharibə dövrü özünü odun-alovun içində atan, döyüş və istənilən hərbi tapşırıqları ləyaqətlə yerinə yetirən, arxa cəbhədə yolunu gözləyənlərin bütün sarsıntlarına baxmayaraq düşmən üzərinə qırğı kimi şığıyan əsgər obrazının, əsgər Umudun xarakterik əlamətlərindəki vətənpərvər Azərbaycan oğlunun, döyüşçünün bədii əksi olaraq çox uğurla qələmə alınmışdır. Hər dəfə döyüşə atıldıqca zabitlərinin "Allahım, bizi Umudsuz qoyma" çağırışlarının sədaləri altında məğrurca geri dönməyən Umudun sonra ayaqları sıradan çıxdıqda evlərinə qayıtması, yolunu gözləyən anası ilə söhbətləri əsl həyat hekayətləridir.

Bu hekayə ədəbi tənqiddən də diqqətdən kənar qalmamışdır. Belə ki, Əli bəy Azəri yaradıcılığını dərinədən tədqiq edən ədəbi tənqidçi Vaqif Osmanov yazıçının "Bizi Umudsuz qoyma" hekayəsi haqqında yazdığı, "Ədalət" qəzetinin 30 avqust 2018-ci il sayındakı ədəbi düşüncələrində onun bir nasir kimi ustalığını inamla vurğulayır: "Fikir yükü, hadisələrin çoxluğu, aktuallığı, gənc nəslin vətənpərvərlik duyğularını coşdurmaq, sabahımıza inam baxımından bu hekayə Qarabağ müharibəsi mövzusunda yazılan ən dəyərlə əsərlər sırasında olmaqla, həm də maraqlı povest çəkisindədir. Bu, Əli bəyin istedadının göstəricisidir".

Əsərin təsirindən düşüncələrini bölüşən jurnalist Faiq

Qismətəoğlu "Bizi Umudsuz qoyma" hekayəsini böyük rus yazıçısı M. Şoloxovun "İnsanın taleyi" əsəri ilə müqayisə edir: "Umudun mübarizliyi, vətənpərvərliyi və həyat eşqi Şoloxovun qəhrəmanı Sokolovu xatırladır. Bəlkə, Umud Sokolovdan da iradəli, dözümlü əsgərdir..."

Təcili səfərbərlik zamanı yenidən döyüşə aparılan Umudun simasında yazıçı yeni bədii səhnənin başlanğıcını təsvir edir. Bu dəfə ana: "Allahım, bizi Umudsuz qoyma" deyərək göylərə əl açır, bu zaman tək-cə övladını qorumaq üçün yox, oğlunun qələbə müjdəçisi kimi qalib qəhrəman olaraq qayıtmasını dua edir.

Kitaba daxil edilmiş digər hekayələrdə də ehtiyatda olan zabıt-döyüşçü-yazıçı vətənpərvərlik ruhunun yüksəldilməsini, mənəvi cəhətdən şux və zəngin vətəndaş amilini hər şeydən üstün tutur, eyni zamanda cəmiyyətin mənfi ünsürlərini iti qələmi ilə gülüş hədəfinə çevirməyi bacarır, həqiqətin doğruluğuna yönəlik çağırışlar edir.

Bu kitab Əli bəy Azəri yaradıcılığının başlıca qayəsi olacaq müstəqil dövlətçilik, xüsusilə onun mühüm tərkib hissəsi olan milli ordu quruculuğu həyatının ən şərəfli səhifəsi olaraq hərbi döyüşçü kimi, sarsıntılar yaşamış Vətən oğlunun - hərbi yazıçı olaraq üzərinə götürdüyü missiyaya - əsgər həyatının bədii tərənnümünə uğurla nail olmasını göstərir. Onun yaradıcılığında sosial realiaqlardan qaynaqlanan problemlərin bədii, bəzən də incə yumorla, satirik eyhamlarla süslənmiş bu hekayələrinin hər biri aktual əhəmiyyətlidir və hər zaman müasir ruhdur. "Sevgi və borc", "Başdaşındakı şəkil", "Qurd ağzı", "Sərhədçi zabitin etirafı", "Doqquzuncu vaqon", "Alış-veriş yardımçısı", "Böyrək daşı", "Möhlət", "Yağlı bəhanə", "Qız Təvəkkülün brend ayaqqabısı", "Əlimdən pul iyi gəlir" və başqa hekayələri bu baxımdan oxucunu ələ almaqla bir çox sosial problemlərin ciddi sifarişlər olaraq uğurla reallaşdırıldığı müasir milli dövlətin atdığı qətiyyətli addımların bədii notlarla təbliği təmin edilir.

Bu hekayələrdən bəzilərinə ədəbi tənqid münasibət bildirmişdir. Vaqif Osmanov qan yaddaşımızın ədəbiliyinə işarə vuraraq yazır: "Əli bəy Azəri "Başdaşındakı şəkil" hekayəsini Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik günü adına yazmışdır. Araya "qaratikan kolları" - tikanlı məftillər dolandırılmış sərhəd dirəkləri "əkən" "Gülüstan" (1813) və "Türkmənçay" (1828) sazişləri qanı qanımızdan, canı canımızdan, torpağı torpağımızdan ayırmaq yadelli etmək istəmişsə də, arzusuna çata bilmədi, həsrət, nisgil, bütövlük yanğısı getdikcə alovlandı və mənən daha da birləşdirdi onları. Araya Arazı qoyub sularını günahkar bilsək də... Amma Araz ayıran yox, birləşdirən, qan yaddaşımızın qida mənbəyi imiş..."

"Kövsər" nəşriyyatının baş redaktoru, şair-tərcüməçi

Hafiz Rüstəmin "Başdaşındakı şəkil" hekayəsindən çıxardığı nəticə də çox düşündürücüdür: "Bu əsər həsrət üstündən həsrətə, qəribçilik üstündən qəribçiliyə diqqəti yönəldir, tarixi yaddaşdakı faciələri əks etdirir. İnsanlara müqəddəs vətənpərvərlik hissləri aşılayır.

Mərhum Məhərrəmin vəsiyyətnaməsi ədalətsiz tarixi ittiham edir, diriləri tarixi vətənlərini geri qaytarmağa, düşmənlərlə mübarizəyə çağırır..."

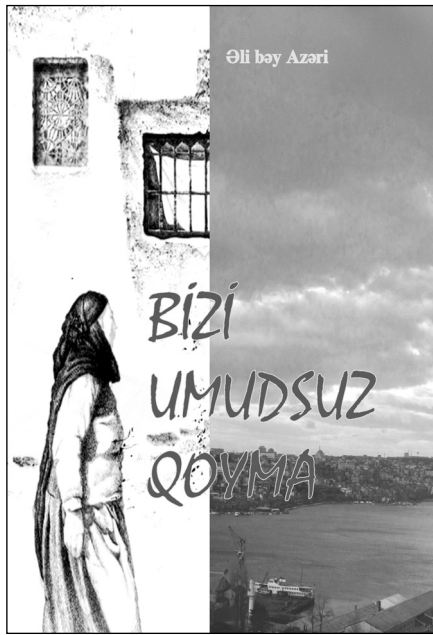
Vaqif Osmanov yazıçının kitaba daxil edilmiş "Əlimdən pul iyi gəlir" hekayəsindəki yazılmamış halal-haram kateqoriyasından olan mənəvi-etik prinsiplərə toxunur.

Əli bəy Azərinin gözlənilməz hadisələrlə zəngin əsərlərindən biri də "Sərhədçi zabitin etirafı"dır. Sərhəd Mühafizəsinin yaradılmasının 99-cu ildönümü ilə əlaqədar keçirilən müsabiqədə müəllifini qaliblərdən biri etmiş hekayədə vətənin sərhədlərində baş vermiş təxribatçı hərəkətlərin qarşısını alan zaman sərhədçilərin qarşılaşdığı hadisələrdən söhbət açılır. Hadisələrin dinamikliyi, təxribatçı hərəkətlərlə yanaşı təbiət hadisələrinin qeyri-ədiliyi əsərin bədiiyyətinə rəngarənglik qatır və daha maraqlı edir. Bu hekayə də Vaqif Osmanovun ədəbi tənqid süzgecindən keçmiş və "sərhədçi" prizmasından on ən dəyərli əsərdən biri kimi qiymətləndirilmişdir.

Vaqif Osmanovun adının çəkilməsi təsadüfdən deyil. O, Əli bəy Azərinin qələmindən çıxan bədii əsərlərin bir neçəsini diqqətlə izləmiş, ədəbi tənqidin təhlil süzgecindən keçirmiş, ədəbiyyata töhfə verə

biləcək və yazıçının təxəyyülünə işıq saçacaq tutarlı arqumentlər səsləndirmişdir. "Sərhədçi zabitin etirafı" hekayəsində yazıçının məqsədini V. Osmanov belə açıqlayır: "Həmişə düşünmüşəm ki, istedadlı söz adamlarının iki yox, üç gözü olur; iki fiziki və bir mənəvi - həssas gözü. Onların güclü müşahidə qabiliyyəti, öngörməsi, şüuraltı baxışları olmasa söz adamı yaddaşdan əsər ərsəyə gətirə bilməz. Bunu böyük əminliklə hekayənin müəllifinə şamil edirəm.

Narkotik qaçaqmalçısı ilə ölüm-dirim mübarizəsində sərhədçilər dənizin suyu çəkildikdən sonra əmələ gəlmiş kiçik gölməçə-bataqlıqlardan birində bir qamışın qeyri-adi hərəkəti, başqa qamışlardan fərqi ilə sərhəd pozucusunun suyun altında gizləndiyini təxmin edirlər. Əməliyyat uğurla başa çatsa da sərhədçi zabıt "töhmət" lə "mükafat"landırılır. "Özbaşına əməliyyat hazırlayıb mərkəzin planına mane olduğuna" və xəbər vermədiyinə görə sərhədçi zabıt "cəzalandırılsa" da o, ruhdan düşmür və bunu özünə cəza yox, ən yüksək mükafat kimi qəbul edir. Çünki burada da o, hadisələrin dinamikliyində yalnız əməliyyat keçirə bilmişdi, plan hazırlayıb, yuxarıların razılığını almaq kimi for-

mallığa vaxt ayıra bilməmişdi..."

Bəli, yazıçının üçüncü gözü - "bəsirət" gözü həmişə açıq olmalıdır. Belə ki, o, işlədiyi əsərlərdə yaratdığı personajların, xüsusən də qəhrəman və əsas surətlərin gözü ilə həyata, ətrafda baş verən hadisələrə baxmağı bacarmalıdır. Əli bəy Azərinin təhlilolunan əksər əsərlərində belə bir mövcudluq asanlıqla müşahidə olunur.

"Sərhədçi zabitin etirafı" hekayəsi yazıçı-tənqidçi Pərvanə Bayramqızının da marağına səbəb olub. Hadisələrin fonunda sondakı incə məqamı qeyd edən P. Bayramqızı yazır: "Qəhrəmanın sonda, aldığı təltiflər içində ona daha əziz olanı elan edilən "töhmət" in olması mənə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Mübariz İbrahimovu xatırladır. Niyətini, sözsüz ki, bilirsiniz... Qəhrəman vətəninin yolunda nə edirsə canıyla-başıyla edir, təşəkkür üçün yox..."

"Sonuncu dar ağacı"nda məcazi epik dildən məharətlə istifadə edən yazıçı Misirxan padşahın ölümçül xəstəliyi üçün baş sındıran baş vəzirdən baş həkim Şirinbəyimədək vaxtı-vədəsi çatmışların hamısının haqq dünyasına qovuşacağına baxmayaraq Misirxan padşah ... istisna üçün dəridən-qabıqdan çıxaraq Allahla çiling-ağac oynamaq istəyənlərin, insan-zaman fonunda dərin şüuraltı qatlarda gizlənmiş mifoloji məqamlardan bəs edərək son aqibətlərini xatırladır. Hekayə yazıçı Rəşid Bərgüşadlının diqqətini çəkmişdir. Hekayəni incələyən R. Bərgüşadlı bütün bunlarla yanaşı əsərdə atların, xüsusən də sona qalmış şahın və çaparı atlarının personaj səviyyəsində işlədilməsini və onların son taleyinin oxucuda maraq doğurduğunu vurğulayır.

"Halal ehsan"da isə rəhmə gələnlərin ehsanından yeyərək məclislərdə kimlərdənsə xahiş umanların aqibətinə işiq salır. Belə ki, sadə adamların da böyükər üçün nəzərdə tutulmuş ehsan salonuna çox asanlıqla daxil olması, orada tam bərabər hüquqlu şəraitdə vəzifəliylərlə bir masa arxasında oturması yaradılmışlara ilahi yanaşmanın təzahürüdür. Nə vaxtsa məzlumun haqqını yeyib nəzərlərdən yayınmaq istəyən harınlar, məhz belə bir məclisdə dalana dirənir və haqqın qarşısında, haqlı sözün, iradın müqabilində ələcsiz qalır və aradan çıxıb qaçmaqla yaxalarını qurtarmış hesab edirlər. Yazıçı bu hekayəsində də global dünyəvi düşüncəni müzakirə müstəvisinə çıxarda bilmişdir.

"Şər"də sözün mənə yozumuna ricət olaraq yanaşan Əli bəy Azərinin, şər qarşısında şər-şəbədə sözlərinin mənə tutumuna diqqət çəkən müəllifin qadın şerinin - adi isti sağollaşmanın sevimə səhnəsi kimi şişirdilməsinin ailədaxili ziddiyyətlərə çevrilməsinin sosial qayğılar üçün təkən olmasını, "Qapıçı"da kitaba pul tapan, amma təzə kostyum almağa pul tapmayan Nazlının alim ərinin gördüyü yuxunun ciliklədiyi sosial qayğıların, "Zəncinin dərsi"ndə Prezident təqaüdüçüsü olmuş tələbəyə iş axtarırları ilə bağlı bürokratik biganəliklərin... sosial reallıqlar olaraq çözümünə çağırış təsiri bağışlamaqla mənəvi yükünüzü yüngüllətmək baxımından ciddi əhəmiyyət daşıyır.

Kitabın əvvəlində müəllifin "Mübariz döyüşçü obrazı" önsözündə oxucu ilə ünsiyyət quran Əli bəy Azəri yazır:

"Hekayə janrına müraciət etməyim oxucu ilə qısa zaman kəsiyində ünsiyyət qurmaqdır... Burdakı hekayələrdə qəhrəmanlar müxtəlifdir: döyüş bölgəsində ermənilərlə üzbəüz səngərdə keşik çəkən də var, dövlət sərhəddinin müdafiəsində duran da. Səngərdəki əsgər azğın düşmənin min bir hiyləsi ilə rastlaşsın, sərhədçi də qonşu ölkənin çirkin məqsədləri üçün dövlət sərhəddini pozmağa cəhd edən sərhəd pozucusu ilə qarşılaşsın, təbiətin amansız şiltəliqlərinə tuş gəlir. Oxucu əsərdəki qəhrəmanları özünə nümunə seçir, onlara oxşamağa çalışır, həmin situasiya ilə özü rastlaşsaydı necə hərəkət edərdi, deyə düşüncələrə dalır, istənilən halda ölkəsini sevməyi, qorumağı öyrənir. Mübariz vətəndaş olaraq yetkinləşir, yetişir... Hekayələri oxuduqca müəllifin ədəbi qəhrəmanları qarşısında qoyduğu vəzifələri ləyaqətlə yerinə yetirdiklərini görürük, hər birinin başlıca vəzifəsinin vətənpərvərlik çağırışları ilə kökləndiyini görürük".

Bu arada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, hər yazıçı, hər nasir hekayə janrına müraciət etmir, sanki nəsrin bu kiçik və ecazkar növündən, onun məhdud imkanlarından istifadə etməyi "böyüklüyünə" sığdırmır.

Romançılığın, janrı bilinməyən qalın-qalın avtobiografik mətnlərin tüğyan etdiyi bir dövrdə Əli bəy Azəri ölkənin baş mövzusu olan Qarabağ savaşının və vətən sərhədlərinin müdafiəsini hədəf seçməklə hekayələr toplusu çap etdirərək ədəbi prosesdə iştirak edən çoxsaylı qələm sahibləri, söz adamlarının diqqətini həm də hekayə janrına çəkməklə ictimaiyyətlə daha asan ünsiyyət qurmağın əhəmiyyətini vurğulayıb.

Hekayələr həm bədii, həm publisistik, həm sosial özü-nəməxsusluğa söykənərək oxucu üslubu ilə oxunaqlığını təmin edir, adama həm dil, həm mövzunun aktuallığı, həm də zaman və məkan konsentrasiyasının peşəkarcasına uzlaşdığı müasirlik ruhu ilə oxucunu həyacanlandırır, narahatlıqda saxlayır, amma son nəticədə ruhunu rahatlandır, onu feyziyab edir. Sadə təbiətli, yumşaq rəftarlı, amma haqsızlığa qarşı çox qəzəbli bir zəhmətkeş yazıçının nizami ordu quruculuğundakı islahatların təbliği məqsədilə ordu həyatından yeni-yeni əsərlərini ərsəyə gətirəcəyinə inanıram. Yeri gəlmişkən, təklif edərdim ki, onun "məqsədli" olaraq orduda qulluğa dəvət edilməsi, gələcəkdə güclü həyatı əsərləri üçün təkən olardı.

Onu da nəzərə çatdırmaq ki, bir bu qədər qələm sahibinin - tənqidçinin nəzər-diqqətini cəlb edən Əli bəy Azərinin hekayələri xüsusi ədəbi təsisatlar tərəfindən öyrənilməsi və dəyərləndirilməsi təqdirəlayiq hal kimi hesab olunmalıdır.

Müəllifə yeni-yeni ədəbi uğurlar, yeni-yeni əsgər-döyüşçü obrazları yaratmağı arzu edirik. "Bizi Umudsuz qoyma" kitabındakı hekayələr təkcə Umuda ünvanlanmış, onun qayıtmasını istəyənlərin çağırışı deyil, daha çox ona arxayın olacaq qələbə ümidli müjdələri gətirməsini istəyənlərin çağırışlarıdır.